

PROSTOR IN ČAS V FRAZELOGIJI

Uredile: Erika Kržišnik, Nataša Jakop,
Mateja Jemec Tomazin

Prostor in čas v frazeologiji

Uredile: *Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin*
Recenzenta: *Valerij M. Mokienko, Mojca Smolej*
Tehnično urejanje in prelom: *Jure Preglau*
Ilustracija na naslovnici: *Andrej Berlot*

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2016

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Izdal: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete UL in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Za založbo: *Branka Kalenić Ramšak*, dekanja Filozofske fakultete

Ljubljana, 2016
Prva izdaja
Tisk: Birografika Bori, d. o. o.
Naklada: 200 izvodov
Cena: 24,00 EUR

Besedilo monografije je bilo delno pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

81'373.7(082)

PROSTOR in čas v frazeologiji / uredile *Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin*. - 1. izd. - Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016

ISBN 978-961-237-813-4
1. Kržišnik, Erika
283959296

Kazalo

Predgovor	7
PROSTOR IN ČAS – KONCEPTUALNO	
<i>Branka Barčot</i> Orijentacijska metafora u Hrvatskome frazeološkom rječniku	15
<i>Agnieszka Będkowska-Kopczyk</i> Prostorsko dojetanje mentalnih dogodkov v luči slovenskih glagolsko-samostalniških konstrukcij	27
<i>Melanija Larisa Fabčič, Elizabeta Bernjak</i> Konceptualizacija pojma »čas« v slovenski, nemški in madžarski frazeologiji	39
<i>Barbara Kovačević, Ermina Ramadanović</i> Lijevo – desno, ispred – iza i gore – dolje u hrvatskoj frazeologiji	53
<i>Erika Kržišnik</i> Neprostrski prostori v slovenski frazeologiji	73
<i>Мария Вознесенская</i> Метафора детства в русской фразеологии	87
<i>Павел С. Дронов</i> Кайрос и другие: время и удача в фразеологии (изменение образной составляющей, варьирование формы)	103
<i>Олена Левченко, Ігор Ліхнякевич</i> Прототипи <i>довгого</i> у слов'янських фразеологічних системах	113
<i>Оксана Орленко</i> Приименикові конструкції на позначення простору та часу у фразеології	123
PROSTOR IN ČAS – SEMANTIČNO	
<i>Željka Fink</i> <i>Iza ugla</i> – od mjesnoga značenja prema vremenskom	139

- JELÍNEK, Jaroslav, BEČKA, Josef, V., TĚŠITELOVÁ, Marie, 1961: *Frekvence slov, slovník druhů a tvarů v českém jazyce*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- KRZYŻANOWSKI, Julian (red.), 1969–1978: *Nowa księga przysłów i wyrażen przyśłowiowych*. T. I–IV. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- LAU, Kimberly J., 1996: "It's about Time": The Ten Proverbs Most Frequently Used in Newspapers and Their Relation to American Values. *Proverbium* 13. 135–159.
- LEISS, Elisabeth, ABRAHAM, Werner (eds.), 2012: *Modality and Theory of Mind Elements across Languages* (Trends in linguistics 243). Berlin: de Gruyter Mouton.
- LUCY, John A., 1996: The Scope of Linguistic Relativity: An Analysis and Review of Empirical Research. John J. Gumperz, Stephen C. Levinson (eds.): *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press. 37–69.
- MALOTKI, Ekkehart, 1983: *Hopi Time. A Linguistic Analysis of the Temporal Concepts in the Hopi Language* (Trends in Linguistics. Studies and Monographs 20). Berlin, New York, Amsterdam. Mouton.
- MIEDER, Wolfgang (ed.), 1992: *A Dictionary of American Proverbs*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- NAHBERGER, Günther, 2000: *Morgen ist auch noch ein Tag. Eine Theorie mythischer Sätze*. Hohengehren: Schneider Verlag (Phraseologie und Parömiologie Bd. 5).
- PINKER, Steven, 1995: *The Language Instinct*. New York: HarperPerennial.
- LE POIDEVIN, Robin, 2004: The Experience and Perception of Time. Edward N. Zalta (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2011 Edition). URL: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/time-experience/>.
- Poslovice i pogovorki u ruskoga naroda*. URL: http://www.x-vim.info/s_a633e9fdca.html.
- RAMMSTEDT, Otthein, 1975: Alltagsbewußtsein von Zeit. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 27. 47–63.
- RÖHRICH, Lutz, 1994: *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Freiburg, Basel, Wien: Herder.
- Slavjanskije Drevnosti. Ėtnolingvističeskij slovar'*, 1995–2014. Pod redakcijem N. I. Tolstogo, T. 1–5. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.
- STEIGÜBER, Barbara, 1988: *Soziale Sprache und synthetische Zeit. Temporal-Adverbien in Sprichwörtern*. Diss. Paderborn.
- WANDER, Karl Friedrich Wilhelm, 1867–1880: *Deutsches Sprichwörter-Lexikon*. Bd. 1–5. Augsburg 1987: Weltbild Verlag.
- Word frequency data. Corpus of Contemporary American English*. URL: <http://www.wordfrequency.info/free.asp?s=y>.
- ZASORINA, Lidija Nikolaevna, 1977: *Častotnyj slovar' ruskogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.

Anita Hrnjak

Starost u rodno obilježenoj frazeologiji hrvatskoga i ruskog jezika¹

1 Uvod

Starost možemo smatrati jednim od temeljnih koncepata budući da je riječ o specifičnom dobnom konceptu koji je izravno povezan s univerzalnom kategorijom vremena.

U suvremenoj lingvokulturološkoj literaturi ističe se da je koncept složena mentalna konstrukcija koja, osim što sadrži elemente utemeljene na univerzalnom ustrojstvu ljudske svijesti, u velikoj mjeri odražava i nacionalno-kulturno specifično poimanje stvarnosti svojstveno govornicima određenog jezika. Kirilina ističe da većina lingvisti koncept smatra mentalnom kategorijom u kojoj se jasno razlikuju jezgra i periferija, nepromjenjiv i promjenjiv dio, kao posljedica njegove istovremene pripadnosti individualnoj i kolektivnoj svijesti (Kirilina 2004: 141). Pritom se pri određivanju sastavnih elemenata koncepta često ističe njegova aksiološka sastavnica utemeljena na vrijednosnoj interpretaciji dijela stvarnosti na koju se koncept odnosi (Babaeva 2002, Karasik 2002 cit. prema Ljubina 2006). Koncept starosti jedan je od tzv. kulturnih koncepata za koje se može tvrditi da nastaju u svijesti kao rezultat uzajamnog djelovanja nacionalne tradicije i folklor, religije, ideologije, umjetnosti, životnog iskustva pojedinca i njegova sustava vrijednosti (Arutjunova 1993 cit. prema Kirilina 2004: 141).

Jedna od razina jezika na kojoj se unutar spomenutog koncepta zrcali individualna i kolektivna svijest govornika je upravo frazeologija. U hrvatskoj i ruskoj frazeologiji manifestira se vremenski aspekt starosti, ali u dijelu frazeologije koji se odnosi na čovjeka, osobito u rodnoj frazeologiji, ograničenoj u upotrebi s obzirom na spol referenta, dominira vrijednosni aspekt analiziranog koncepta.

Predmet analize u ovome radu čine rodno obilježeni frazemi hrvatskoga i ruskog jezika koji su u upotrebi ograničeni s obzirom na spol referenta tako da se odnose ili na staru ženu ili na starog muškarca. Razmatranjem ovoga tipa frazema nastoji se dati uvid u način na koji se starost konceptualizira u rodnoj

¹ Ovaj članak je rezultat rada na projektu *Application of phraseological theory in phraseography (4054)* koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

frazeologiji dvaju srodnih slavenskih jezika s osobitim naglaskom na aksiološke elemente ovoga dijela frazeologije s ciljem da se utvrde univerzalne stereotipne predodžbe o starosti, ali i nacionalno-kulturno uvjetovane razlike u dijelu jezične slike svijeta koja se odnosi na ovu specifičnu etapu čovjekova života.

2 Frazeološka nominacija osoba starije životne dobi

Rodno obilježeni frazemi hrvatskoga i ruskog jezika koji se odnose na osobu starije životne dobi gotovo uvijek u svom značenju nose jedan dodatni sem, tj. dodatni element značenja kojim se koncept starosti povezuje s nekim drugim, najčešće negativno obilježenim konceptom. Stoga takvi frazemi imaju i snažan vrijednosni element koji izravno utječe na njihovu konotaciju, a time i specifičnu stilsku i upotrebnu vrijednost. U korpusu prikupljenom za potrebe ovoga rada ne postoje frazemi koji neutralno opisuju starog čovjeka. Svi upućuju na određene specifičnosti karaktera i ponašanja koje se povezuju sa starijom životnom dobi i podliježu mahom negativnoj ocjeni. U frazemima koji će ovdje biti analizirani očituju se stereotipi i ustaljene predodžbe o tome što se u hrvatskoj i ruskoj kulturi smatra prihvatljivim i poželjnim u pogledu izgleda, karakteristika i ponašanja starijih osoba, ovisno o njihovoj spolnoj pripadnosti, a što se u istom slučaju smatra smiješnim, nepoželjnim ili čak neprihvatljivim.

U tablici br. 1 prikazani su hrvatski i ruski rodno obilježeni frazemi koji se odnose na staru ženu ili starog muškarca. Uz svaki od njih navode se osnovni i dodatni elementi značenja te oznaka plus (+) za pozitivnu konotaciju ili minus (-) za negativnu konotaciju.

Tablica 1: Rodno obilježeni frazemi koji se odnose na stare osobe

osnovni sem	dodatni sem	žena kao referent		muškarac kao referent	
		hrvatski	ruski	hrvatski	ruski
starost				<ul style="list-style-type: none"> • <i>stari panj</i> (-) • <i>stari konj</i> (-) 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>старый пенёк</i> (-) • <i>старый гриб</i> (-) • <i>старый хрен</i> (-) • <i>старый хрыч</i> (-)

osnovni sem	dodatni sem	žena kao referent		muškarac kao referent	
		hrvatski	ruski	hrvatski	ruski
starost	zluradost, svadljivost	<ul style="list-style-type: none"> • <i>stara vještica</i> (-) 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>старая ведьма</i> (-) • <i>старая карга</i> (-) • <i>старая хрычовка</i> (-) • <i>старая (чёртова) перечница</i> (-) • <i>баба-яга</i> <костяная нога> (-) 		
starost	bespomoćnost		<ul style="list-style-type: none"> • <i>божий одуванчик</i> (+) 		
starost	pohotnost			<ul style="list-style-type: none"> • <i>stari jarac</i> (-) • <i>stari prč</i> (-) 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>старый козёл</i> (-) • <i>мышинный жеребчик</i> (-)
starost	čangrizavost				<ul style="list-style-type: none"> • <i>старый хрен</i> (-) • <i>старый хрыч</i> (-)

2.1 Frazeološka nominacija žena starije životne dobi

Većina hrvatskih i ruskih frazema koji se odnose na ženu starije životne dobi utemeljena je na predodžbi o zluradosti i svadljivosti kao tipično ženskim karakteristikama, tako što se te izrazito negativno shvaćene karakterne osobine povezuju sa starošću, naglašavajući na određeni način da starija životna dob u žena izvlači na površinu karakteristike koje se smatraju krajnje nepoželjnim u komunikaciji i odnosu s drugim ljudima. Zluradu, pakosnu i svadljivu staru ženu opisuje hrvatski frazem *stara vještica* te ruski frazemi *старая ведьма*, *баба-яга* <костяная нога>, *старая карга*, *старая хрычовка*, *старая перечница*.

U dubinskoj strukturi frazema *stara vještica*, *старая ведьма* i *баба-яга* <костяная нога> nalazimo lik vještice, čarobnice koja se u slavenskoj mitologiji i narodnim vjerovanjima, ali i srednjovjekovnom kršćanskom učenju, dovodi u vezu s nečistom silom. Njene natprirodne moći kojima ljudima može

nanijeti zlo proizlaze izravno iz njene povezanosti s principom zla, utjelovljenim u liku vraga ili demona (SD 1995: 297–299). Pritom je, osim zlobe, važan dio dubinske strukture i činjenica da u svijesti govornika postoji ustaljena predodžba o vješticama kao starijama odbojne vanjštine. Sam leksem *vještica* (*ведьма*) u hrvatskome i ruskom jeziku koriste se i u prenesenom značenju da bi se njima na leksičkoj razini imenovala zla, svadljiva žena. U hrvatskom supstantivnom frazemu *stara vještica* i njegovom ruskom strukturnom i značenjskom ekvivalentu *старая ведьма* spaja se imenička komponenta s pridjevom *stara* (*старая*) čime se u značenju uz rodno ograničenje u upotrebi dodaje i dobno. Supstantivni frazem *баба-яга* <*костяная нога*> utemeljen je na slici u kojoj se pojavljuje starica iz slavenske mitologije, često prisutna u ruskom folkloru i narodnim bajkama. Značenje frazema povezano je s predodžbom o babi Jagi, čarobnici koja živi u šumi, u kući koja stoji na kokošjim nogama, a jede ljude i malu djecu. U bajkama se najčešće pojavljuje kao protivnica, a mnogo rjeđe kao pomoćnica glavnoga junaka (RBLIS 2007: 34–35). Način pisanja sveze *баба-яга* u frazeologiji prilično varira, nalazimo je sa spojnicom ili bez nje, ali vlastito ime najčešće se piše malim početnim slovom zbog desemantizacije svojstvene procesu frazeologizacije.² Kao ilustracija upotrebe navedenih frazema s vrlo negativnom konotacijom mogu poslužiti sljedeći primjeri:

- (1) *Siguran sam da je mladić u pravu zato jer i sam živim okružen starim vješticama kojima je životna misija ogovaranje i svađanje po ulici i balkonima.* (G)³
- (2) *Она была старой ведьмой, острой на язык и без единого друга на этом свете.* (G)⁴
- (3) *...я бы извинилась за то, что послужила причиной размолвки. Или мы тоже такими станем? Неужели я тоже стану такой «бабой ягой»?* (NKRJ)

U frazemima *старая карга* i *старая хрычовка* uz pridjevsku komponentu koja ukazuje na dobni element u frazeološkom sastavu pronalazimo lekseme *карга* i *хрычовка* koji se u suvremenom ruskom jeziku koriste kao podrugljiv naziv za staru svadljivu ženu. Smatra se da leksem *карга* potječe o tatarskog naziva za vranu, pticu koja se u slavenskim vjеровanjima i folkloru također povezuje s nečistom silom i principom zla. Etimologija leksema *хрычовка* prilično je dvojben, a jedna je od uvjerljivijih pretpostavki da proizlazi iz

onomatopejskog zvuka *хры* koji se povezuje s hrkanjem. U frazemu *старая (чёртова) перечница* kroz prvu, pridjevsku komponentu, ponovo se očituje shvaćanje o povezanosti zle žene sa samim vragom, dok se imenička komponenta *перечница*, kojom se označava posuda za mljeveni papar, metaforički može povezati sa zluradim namjerama da se nekomu »zapapri« i svadljivošću kao sastavnim elementom frazeološkog značenja. Sljedeći primjeri upotrebe svjedoče o negativnoj konotaciji navedenih frazema:

- (4) *Уж он-то знал старую каргу, ей этот распорядок – как раз повод для грязного зубоскальства.* (NKRJ)
- (5) *Всё-то у вас есть, дорогие мои, думала я ворчливо, ругая себя за то, что не могу сдержаться, превратилась, поди-ка, в старую хрычовку, ненавистную всем.* (G)⁵
- (6) *А тебя к подруге без того не отпустит, чтобы не попрекнуть. Знаю я её, чёртову перечницу!* (G)⁶

Frazem *божий одуванчик* jedini je frazem u korpusu frazema analiziranih u ovome radu koji nema negativnu konotaciju. On nije isključivo rodno ograničen u upotrebi, ali se gotovo uvijek odnosi na ženu, točnije na staru, tihiu i bespomoćnu staricu. O etimologiji ovoga frazema nema mnogo podataka, ali neovisno o samom podrijetlu, značenje frazema moguće je objasniti jednom od univerzalnih konceptualnih metafora koja čovjeka poistovjećuje s biljkom. Pozadinska slika prikazuje maslačak, poljski cvijet kod kojeg se nakon faze cvjetanja pojavljuju bijele sjemenke zbog kojih biljka poprima karakterističan izgled bijele pahuljaste lopte, a budući da se sjemenke šire pomoću vjetra, biljka je u tom obliku vrlo krhka. Pridjevsku komponentu *божий* aludira na činjenicu da je star i onemoćao čovjek u Božjim rukama jer i najmanji dašak vjetra može biti uzrokom kraja njegova zemaljskog života. Značenje i konotaciju navedenog frazema ilustrira sljedeći primjer njegove upotrebe:

- (7) *На днях пришла в редакцию бабушка, божий одуванчик, и со слезами на глазах тихо так сказала: Как трудно жить маленькому человеку на свете... После этих слов, признаться, сердце дрогнуло.* (NKRJ)

2.2 Frazeološka nominacija muškaraca starije životne dobi

Kod hrvatskih i ruskih rodno obilježenih frazema koji se odnose na starog muškarca nešto je drugačija situacija. U obama jezicima nalazimo frazeme

² U nefrazeološkom značenju svezu je ispravno pisati sa spojnicom i velikim početnim slovom vlastitog imena: *баба-Яга*.

³ <http://blog.dnevnik.hr/usnovima/2007/02/1622187039/dream2.html> (posjet 15. 4. 2015)

⁴ <http://m.litfile.net/read/288846/286000-287000?page=6> (posjet 15. 4. 2015)

⁵ <http://www.litmir.info/br/?b=161098&p=19> (posjet 20. 4. 2015)

⁶ <http://frazbook.ru/2014/08/07/chertova-perechnica/> (posjet 14. 5. 2015)

koji nemaju neki izraženiji dodatni element značenja i vrlo općenito ukazuju na starog muškarca. Hrvatski frazemi *stari panj* i *stari konj* te ruski frazemi *старый пенёк*, *старый гриб* i *старый хрен* odnose se općenito na starog muškarca, a uglavnom su utemeljeni na metaforičkom poistovjećivanju s biljkom ili životinjom.

Hrvatski frazem *stari panj* i ruski *старый пенёк* opisuju starog muškarca koji se poistovjećuje s nečim bespotrebno kao što je panj, dio drveta koji ostaje uz korijen nakon što se stablo otpili i sruši. U ruskim frazemima *старый гриб* i *старый хрен* starac se metaforički poistovjećuje s biljkom. Frazem *старый гриб* odnosi se na starog onemoćalog muškarca, a slika u njegovoj pozadini prikazuje gljivu koja svojim oronulim izgledom odaje da je stara i stoga neprikladna za branje i jelo. U frazemu *старый хрен* stara se osoba muškog spola poistovjećuje s hrenom, povrtnom biljkom pikantna okusa, a za frazeološko značenje važna je činjenica da ona starenjem dobiva sve intenzivniji okus koji ljudima uglavnom nije ukusan. Oba frazema u upotrebi poprimaju šaljiv prizvuk ili negativnu konotaciju. U ruskom jeziku frazem *старый хрыч* općenito opisuje starog muškarca. Leksem *хрыч* najčešće se i koristi u ovoj ustaljenoj svezi riječi, a dovodi se u vezu s onomatopejskim zvukom *хры* kojim se oponaša zvuk hrkanja. U hrvatskom supstantivnom frazemu *stari konj* stariji se muškarac kroz metaforu povezuje s čestom domaćom životinjom. Frazem se upotrebljava u dvama značenjima, ali u oba slučaja pripada ovoj podskupini. Prvo je njegovo značenje vrlo općenito i odnosi se na starijeg muškarca, a utemeljeno je na predodžbi o starom konju kao životinji koja čovjeku više nije potrebna jer je izgubila snagu zbog koje se koristila kao pomoć u obavljanju fizičkih poslova. Drugo se značenje ovoga frazema odnosi na starog ili starijeg muškarca koji se predstavlja mlađim nego što uistinu jest. U ovome značenju frazem u upotrebi ima podrugljiv i ironičan prizvuk jer je u hrvatskoj, kao i mnogim drugim kulturama, uobičajeno da čovjek, koji se želi prikazati mlađim od svoje stvarne dobi i stoga se ne ponaša u skladu sa svojim godinama, bude izvrnut poruzi i podsmijehu. Sljedeći primjeri potvrđuju značenje i konotaciju navedenih frazema:

- (8) *Stari panjevi ne kuže čari sintetičkih droga koje ti omogućuju da 10 dana bez prestanka plešeš uz isti ritam.* (G)⁷
- (9) *Očito nisam stabilan u glavi da bih igrao više, a kad je tako, ima boljih i mlađih igrača. Neka igraju, to je budućnost. Ja sam stari konj, zar ne?* (G)⁸

7 <http://fotazine.org/?knjiga=forum&poglavlje=209&list=14408> (posjet 15. 4. 2015)

8 <http://m.slobodnadalmacija.hr/tabid/296/articleType/ArticleView/articleId/70915/Default.aspx> (posjet 14. 4. 2015)

- (10) *Pogledaj onog starog konja kako se oblači, kao da ima 20 godina!* (G)⁹
- (11) *Старый пенёк умел любить по-настоящему, преданно, самоотверженно, жертвенно, если хочешь.* (NKRJ)
- (12) *Интересно, что этот старый гриб там накалякал? Надо было плюнуть на мнимую порядочность и прочитать.* (NKRJ)
- (13) *Далее все, как водится: обнялись, поцеловались, охлопали друг друга плечи и спины: – Полысел, старый хрен! – А ты поседел!* (NKRJ)
- (14) *Тебе, мой друг Василь Ильич, сегодня стало ровно сорок, ты далеко не старый хрыч.* (NKRJ)

U oba analizirana jezika negativno se ocjenjuje pohotnost starijeg muškarca, osobito onoga koji nastoji zavesti mlađe žene. Metaforički ga se poistovjećuje s životinjom te se s ironičnim i podrugljivim prizvukom govori da je takav muškarac *stari jarac*, *stari prč*, *старый козёл*. Riječ je o frazemima kod kojih ponovo nalazimo jasno izražen dodatni element značenja koji starost u muškaraca povezuje s neprimjerenom pohotnošću. U njima se pohotan i razvratan stariji muškarac poistovjećuje s jarcem, životinjom koja simbolizira raspuštenost, seksualnu raskalašenost i pohotu. Jarac se od antičkog doba kao simbol rasplodnih snaga prirode i snažnog zanosa ljubavi prema životu povezivao s dionizijskim svetkovinama, a u kršćanskoj tradiciji simbolizira pohotnika i grešnika (Chevalier i Gheerbrant 1987: 218). Izrazito šaljiv ton frazema *stari prč* posljedica je spajanja dviju naizgled nespojivih sastavnica: pridjevske sastavnice koja ukazuje na stariju životnu dob referenta i imeničke koja se odnosi na jarića, mladu životinju punu životne i seksualne snage i energije. Slijede primjeri upotrebe navedenih frazema:

- (15) *Bit će obilježen kao stari jarac koji obljubljuje maloljetnicu pod djelovanjem opijata jer ne mogu zamisliti da maloljetnica spava sa šezdesetogodišnjakom pri svijesti i svojom voljom.* (HJR)
- (16) *Stari prč Jurišić se uhvatio maloljetnica i ne pušta.* (G)¹⁰
- (17) *До сих пор не могу понять, что моя предшественница нашла в этом похотливом старом козле.* (G)¹¹

Ruski frazem *мышинный жеребчик* blizak je ovoj podskupini, a u određenoj ga se mjeri može promatrati i kao dio te podskupine jer opisuje starijeg muškarca koji se pokušava predstaviti mlađim nego što uistinu kako bi osvojio što više žena, uglavnom mlađih. U osnovi frazema je pozadinska

9 <http://pl-hr-frazemi.eu/category/k/> (posjet 1. 4. 2015)

10 <http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektakli/tabid/79/articleType/ArticleView/articleId/68037/Default.aspx> (posjet 14. 5. 2015)

11 <http://m.litfile.net/read/86297/81968-89659?page=14> (posjet 16. 4. 2015)

slika utemeljena na oksimoronu koji spaja dvije naizgled nespojive frazeološke sastavnice: miša – malog, slabog i neuglednog glodavca i pastuha – jaku i snažnu životinju koja simbolizira životnu energiju i spolnu moć. Taj oksimoron sudjeluje u formiranju metafore koja s jedne strane poistovjećuje muškarca koji ima veliku želju za ljubavnim pustolovinama s pastuhom, ali je s druge strane slab i onemoćao poput miša. Pritom upotreba deminutivnog oblika *жеребчик* dodatno upućuje na ironični odnos prema referentu frazema. U sljedećem primjeru vidljiva je konotacija s kojom se navedeni frazem koristi:

(18) *Смолоду он слыл Дон-Жуаном, а к старости обратился в мышинного жеребчика.* (NKRJ)

Samo u ruskom jeziku postoje rodno obilježeni frazemi kojima se opisuje čangrizav, uvijek nezadovoljan stariji muškarac. Riječ je o već ranije spomenanim frazemima *старый хрен* i *старый хрыч* koji se ovdje pojavljuju u drugom značenju. Ako pogledamo pozadinsku sliku frazema *старый хрен* vidimo da se ljutina starog hrena kao osjetilni doživljaj ovdje metaforički povezuje s emocionalnim stanjem čovjeka, a frazem *старый хрыч* povezuje pridjevsku komponentu koja se odnosi na dob i podrugljiv, prezriv naziv za starca. Slijede primjeri upotrebe navedenih frazema u ovom značenju:

(19) *У меня сосед почти 70, ворчливый старый хрен. Воду включать и ходить в туалет запрещает ночью, ходит, жалуется на нас в полиции.* (G)¹²

(20) *Я даже пересмотрел свои взгляды на маленьких собачек, увидев как вечно всем и всеми недовольный старый хрыч преобразуется из-за этого маленького, но уж очень милого пёсика с «человеческими» глазами...* (G)¹³

3 Stereotipi i ustaljene predodžbe o starosti u dobno neutralnim i rodno obilježenim frazemima hrvatskog i ruskog jezika

U korpusu rodno obilježenih frazema obaju jezika postoje i frazemi koji se mogu odnositi na žene i muškarce bilo koje dobi, ali su u njihovoj pozadinskoj slici sadržani tijesno povezani dobni i rodni stereotipi. Na primjer,

12 http://vk.com/wall-34500448_34257 (posjet 20. 4. 2015)

13 <http://www.kinopoisk.ru/film/4199/ord/rating/status/good/perpage/10/page/4/> (posjet 20. 4. 2015)

čangrizavost opisuju frazemi *ворчат как старая баба*, *ворчат как старый дед* utemeljeni na predodžbi da su i žene i muškarci osobito čangrizavi u starijoj životnoj dobi. Sklonost ogovaranju i brbljanju pripisuje se prvenstveno ženama i to starijim ženama, pa u hrvatskom jeziku za muškarca sklona traćanju i brbljanju kažemo da je *muška baba*, a u ruskom takva muškarca opisujemo frazemima *болтливый как старая баба* i *хуже бабы*. U ruskom jeziku nalazimo i predodžbu o apatičnosti starih ljudi. Apatičnog muškarca opisuje frazem *сидеть (лежать) как дед на печи* utemeljen na pozadinskoj slici starca koji provodi vrijeme nezainteresiran za svijet oko sebe, sjedeći ili ležeći na tradicionalnoj ruskoj zidanoj peći kakva je nekada zauzimala centralno mjesto u kući.

4 Zaključak

Starost se u prikupljenom korpusu rodno obilježenih frazema hrvatskoga i ruskog jezika gotovo uvijek pojavljuje u suodnosu s drugim konceptima zbog čega najveći broj frazema ovoga tipa nije jednoznačan, te uz osnovno značenje sadrži i jedan ili više dodatnih elemenata značenja. Pritom se gotovo svi analizirani frazemi u hrvatskom i ruskom jeziku koriste s negativnom konotacijom, što govori u prilog činjenici da je starost u hrvatskoj i ruskoj kulturi opterećena vrlo negativnim stereotipima i predodžbama. Uz opći stereotip da je starost period u razdoblju čovjekova života u kojem on više nije društveno aktivan te na određeni način postaje beskoristan i suvišan, u korpusu frazema analiziranih u ovome radu pojavljuje se i međusobno isprepliće i nekoliko drugih dobnih i rodni stereotipa. U frazemima obaju jezika odražava se predodžba o tome da su starije osobe neovisno o spolu brbljave i sklone ogovaranju, da su stare žene zlorade i svadljive, a stari muškarci pohotni. Dakle, uz starost se povezuju određene negativne karakterne osobine za koje se smatra da osobito dolaze do izražaja u toj životnoj dobi te ponašanje koje se smatra neprimjerenim određenim čovjekovim godinama.

Izvori i literatura

- Burnaeva 2012 = БУРНАЕВА, Ксения А., 2012: Старость в русской и английской фразеологии. *Вестник Сургутского государственного педагогического университета*, № 1. 149–154.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, 1987: *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.

G = Google. URL: <https://www.google.hr>.

HJR = Hrvatska jezična riznica. URL: <http://riznica.ihjj.hr/index.hr.html>.

Kirilina 2004 = КИРИЛИНА, Алла В., 2004: *Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации*. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН).

Ljubina 2006 = ЛЮБИНА, Ирина М., 2006: *Аксиология концепта возраст в русской, британской и американской лингвокультурах*. Краснодар (диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук).

NKRJ = Национальный корпус русского языка. URL: <http://www.ruscorgora.ru/index.html>.

RBLS 2007 = *Россия. Большой лингвострановедческий словарь* (под ред. Ю.Е. Прохорова). 2007. Москва: АСТ-ПРЕСС.

SD 1995 = *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* (под ред. И. И. Толстого). Т. 1. 1995. Москва: «Международные отношения».

Alisa Mahmutović

Lijevo i desno u frazeologiji: strukturalna i semantička obilježja

1 Uvod

Jezik, kultura i kognicija višestruko su povezani. Ljudsko iskustvo svijeta je fizičko: stečeno čulnom percepcijom i motoričkom akcijom i, iako je matematički moguće odrediti sisteme s više dimenzija, ljudi ipak mogu spoznati samo četiri: vrijeme, širinu, visinu i dužinu. Istovremeno, naš je unutrašnji (mentalni, duhovni) život izvan fizičkog iskustva, pa ipak humana inteligencija ima kognitivnu sposobnost da svoju fizičku ograničenost nadiđe; zato je ljudska percepcija stvarnosti uvijek relativna, i u velikoj je mjeri definirana prostorom u kojem obitava. Zahvaljujući kognitivnoj potenciji moguće je bilo izmisliti sofisticirane pojmove, teoretizirati o metafizičkom i onome što je izvan naših osjetila. Štaviše, moguće je prostorno doživljavati i raščlanjivati čak i samog sebe, a ključnu ulogu u tome ima naše socijalno znanje, kako Hudson naziva cjelokupno znanje koje se uči od drugih ljudi (Hudson 1980). Njegova definicija kulture utemeljena je na ranijoj, koju je postavio Goodenough, prema kojoj se ona (kultura) bitno razlikuje od biološkog nasljeđa, a sastoji se od onoga što ljudi moraju naučiti i znati da bi djelovali na prihvatljiv način, tako da kultura zapravo sadržava krajnji proizvod učenja – znanje. Dakle, riječ je o znanju kulturom posredovanom (Goodenough 1964). Potvrde za to nalazimo u jeziku kao dijelu kulture koji se usvaja kao jedan od njenih podsistema, a posebno na onim razinama koje su kulturološki utemeljene, kakva je frazeologija koju je, u semantičkom aspektu, teško odvojiti od onoga što je i kulturološko i univerzalno u ljudskoj percepciji svijeta. Takvo znanje naročito potvrđuju jezičke razine i discipline u kojima je granica između sinhronije i dijahronije izrazito fluidna, što ćemo pokušati rasvijetliti i ovim istraživanjem. Analizirana je građa iz rječnika poredbene frazeologije Kao frazeološki rječnik (rječnik frazema s poredbenom česticom kao) (Mahmutović 2012) i iz Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskog jezika (Matešić 1982).